

DIÓSI DÁVID

A triangulum

Eredete, gyakorlata és szimbolikája a római liturgiában

Triangel ist die Bezeichnung für den bei den Trauermetten der Kartage gebraucheten dreieckigen Leuchter, sowie für die bis zur Reform der Ostervigil 1951/55 auf einem Stab getragene in drei Arme geteilte Kerze. Im Folgenden wird der Ursprung, die Praxis und die Symbolik dieser beiden liturgischen Geräten den Lesern näher vorgestellt und erläutert.

Schlüsselbegriffe: Triangel; trinagulum; trinagulare; Trauermette
Officium tenebrarum; arundo.

A liturgiában a „triangulum” latin kifejezéssel két tárgyat szoktunk megjelölni.¹ Jelen írásunknak célja ezek rövid bemutatása.

Triangulum I.

Definíció

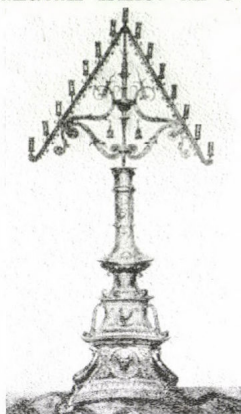
A nagycsütörtöki, nagypénteki és nagyszombati *Officium tenebrarum*-kor (Matutinum és Laudes) használt háromszög formájú gyertyatartó (lat. *candelabrum triangulae*, *triangulare candelabrum*, *hericia*), amelyen 15 gyertya ég.²

¹ Vö. L. EISENHOFER: Art. *Triangel*, in: LThK 10 (¹1938), 271; BALTH. FISCHER: Art. *Triangel*, in: LThK 10 (²1965), 336.

² Vö. MIHÁLYFI Á.: *A nyilvános istentisztelet*. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből, Budapest ²1918, 144k; G. KIEFER: *Rubrizistik*. Ritus des katholischen Gottesdienstes nach den Regeln der heiligen römischen Kirche, Paderborn ⁸1935, 285k; L. EISENHOFER: *Handbuch der katholischen Liturgik I*, Freiburg 1932, 514k M. RIGHETTI: *Manuale di storia liturgica II: L'anno liturgico – Il breviario*, Milano ²1955, 156sk; R. B. WITTE: *Das katholische Gotteshaus*. Sein Bau, seine Ausstattung,

Gyakorlata

Az *Officium tenebrarum* ünneplésekor az oltáron 6, a leckeoldalon az oltár előtt pedig a triangulumra helyezett 15 sárga gyertya éget. A Matutinum (9) és a Laudes (5) minden egyes zsoltárának elvégzése után a triangulumon szimmetrikusan eloltottak egy-egy gyertyát, mégpedig úgy, hogy először az evangéliumoldalon a triangulum legalsó gyertyájával kezdték, majd pedig annak a leckeoldali megfelelőjével folytatták; azután ismét az evangéliumoldalit oltották ki, és így tovább,

míg csak a triangulum csúcsán lévő középső gyertya maradt égve. A Laudes Benedictusá-nak 7. versének (*Ut sine timore*) éneklésekor egy akolítus elkezdte minden egyes vers után az oltár 6 gyertyáját kioltani, mégpedig úgy, hogy az evangéliumoldali legszélsőbb gyertyával kezdte, miután annak a leckeoldali megfelelőjét oltotta ki, azután ismét az evangéliumoldalon égő legszélsőbb gyertyával folytatta és így tovább, míg mind-egyik gyertya az oltáron ki volt oltva.

Eközben kioltották a templomban égő egyéb fényeket (lámpa) is a tabernákulum előtt égő örökmécses kivételével. A Benedictus-t lezáró antifóna közben egy akolítus leemelte a triangulum csúcsán égő egyetlen gyertyát is és a leckeoldalon (*super cornu epistulae altaris*) a magasba tartotta, majd pedig a *Christus factus est* éneklésének kezdetén égve az oltár mögé rejti. A befejező könyörgés (*Respice, quaesumus*) után zajt csaptak (könyvekkel vagy kereplővel), miután az akolítus az égő gyertyát ismét a triangulumra visszahelyezte. Ezt az utolsó égő gyertyát csak később oltotta ki a sekrestyés, miután a

seine Pflege im Geiste der Liturgie, der Tradition und der Vorschrift der Kirche, Mainz²1951, 301.

celebráns és az asszisztencia visszatért a sekrestyébe és a szertartás véget ért.

Eredete

Ezt a gall területen keletkezett rítust *Amalarius* († 850 körül) említi először. Ugyancsak ő tudósít arról is, hogy abban az időben ez a szokás Rómában a pápai istentiszteleten nem volt gyakorlatban. Itt csupán nagypénteken 6. órától a 9. óráig oltottak el minden fényt. Az első évezredforduló körül azonban Róma is átvette ezt a gall szokást. A triangulum kialakulásának eredeti okát ma már aligha lehet teljes bizonyossággal meghatározni. Minden valószínűség szerint azonban ennek elsősorban praktikus oka lehetett. Egy ilyen gyakorlati ok lehetet pl., hogy a napkeltével a szertartás alatt a templomban egyre jobban növekvő fény miatt a már nem szükséges gyertyákat kioltották. E gyakorlatnak egy másik magyarázata lehetne az is, hogy a zsolttárok végén kioltott gyertyákkal igyekeztek a résztvevő híveknek a szertartás előrehaladását jelezni; hasonló módon mint pl. azt az ókori rómaiak a cirkuszi kocsiversenyeken tették, akik annak érdekében, hogy a lovasszekerek által megtett körök számát az egybegyűlt nézőközönség számára nyilvántartsák, minden kör után egy nagyméretű fatojást (*Livius: „ova curriculis numerandis”*) helyeztek a cirkusz terét kettéválasztó falra (lat. *spina*). Az utolsó 15. gyertya is valószínűleg azért maradt égve, hogy a szertartás végéig a minimálisan szükséges fényt garantálja.

Szimbolikája

A középkorban a gyertyaoltásnak szimbolikus magyarázatot is adtak. A gyertyaoltás jelképezhete a keresztre feszített Krisztus szenvedése közben a Szentírásban megemlített (Mt 27,45) földre boruló sötétséget (*Deutzi Rupert* [† 1129/30], *Cremonai Sicardus* [† 1215], *Honorius Augustodunensis* [12. sz.], *Johannes Belethus*) vagy Krisztus háromnapos nyugalma a sírban

(*Amalarius, Sicardus*), továbbá Krisztusnak, az igazi Fénynek, kimúlását (*Honorius*), illetve a zsidó nép vakságát (*Deutzi Rupert*). Az égő gyertyák jelezték az ószövetségi igazakat és prófétákat, akik Krisztusnak, „az igazság napjának” (Mal 3, 20), születését és szenvedését megjövendölték. A gyertyák kioltása pedig Krisztusnak a zsidó nép vaksága révén történő megölését jelképezte (*Deutzi Rupert*). A gyertyákat nem egyszerre, hanem egymás után oltották ki, ezzel jelezvén miként hagyták el a tanítványok Mesterüket, amikor szenvedése elkezdődött (*Johannes Belethus*). A triangulum közepén álló, egyedül égve hagyott gyertya, amelyet nem oltanak ki hanem csak elrejtnek, Krisztust, a világ világosságát jelképezi, akinek istensége még a kereszthalállal sem „aludt ki”, hanem az elrejtve tanítványai között tovább élt. Krisztust csak testileg, csak sírba helyezve „oltották ki”, feltámadásával azonban új életre támadt és megmutatta istenségének valóságos dicsőségét (*Johannes Belethus*).

Az 1955-ös nagyhetet érintő liturgikus reform a triangulum használatát továbbra is megtartotta. S habár használata a II. Vatikáni Zsinat utáni zsolozsma megreformálásával „hivatatosan” megszűnt, mégis ajánlatos (főleg a trinagulum kifejező és hatásos fényszimbóluma miatt) legalább a főbb templomokban (pl. a székesegyházakban) hacsak lehet továbbra is megtartani (vö. *Éneklő Egyház* 1406–1417, illetve az erdélyi *Dicsérvjétek az Urat népénektár* 2007-ben megjelent második, javított és bővített kiadása 228–239 és 250–263 old.).

Trinagulum II.

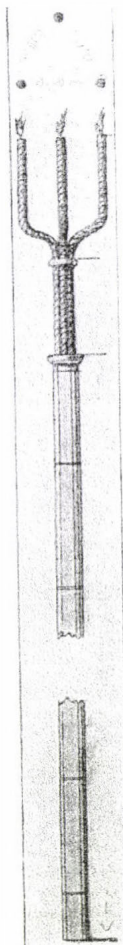
Definíció

A húsvéti vigília megújításáig (1951–1955) egy nádszálon (lat. *arundo*) hegyére háromszög formájában elhelyezett háromágú gyertya megnevezése (*arundo cum tribus candelis in summitate*,

triangulo distinctis), amelyen a nagyszombati tűzszentelés utáni bevonuláskor énekelt háromszori *Lumen Christi* alatt egy-egy gyertyaágot meggyújtanak. Az *arundo* virágokkal való díszítése megengedett volt.³

Gyakorlata

Mielőtt a nagyszombati tűzszentelés megkezdődne a templom előtt előkészítették a szükséges eszközöket, közöttük az *arundo*-t is. A tűzszentelés megtörténte után elkezdődött a templomba való bevonulás. Elöl ment a turifer, jobboldalán az akolítus a tömjénzemekkel, utánuk a szubdiakónus a keresztel. Őt követte a diakónus az *arundo*-val valamint mellette egy akolítus a megszentelt tűzről meggyújtott gyertyával. Leghátul vonult a celebráns és a ceremoniárus (egymás mellett). Rögtön amint beléptek a templomba, a diakónus megállt, lehajlította az *arundo*-t és meggyújtatott a triangulumon egy gyertyaágot. Ezután (mindkét térdével) letérdelt (ugyanígy mindenki, kivéve a szubdiakónus a kereszttel) és intonálta a *Lumen Christi*-t. Azután azonnal, tehát még mielőtt a *Deo gratias* válasz elhangzana, felállnak mindnyájan. Ugyanezt megismételték a templom közepén és az oltár előtt. Ezután a diakónus átadja az *arundo*-t az akolítusnak. A celebráns az asszisztenciával felállt az oltár elé, az akolítus az *arundo*-val a leckeoldalon. Az *Exultet* éneklésének megkezdése előtt az akolítus kezében az *arundo*-val a díszített pult előtt álló diakónus közvetlen bal oldalán helyezkedett el. A húsvéti örömeinek éneklése közben a „*rutilans ignis accendit*” frázis után, a diakónus az *arundo*-t kezé-

³ Vö. A. SCHMID: *Arundo mit Triangel*, in: Zeitschrift für christliche Kunst 19 (1906), 245k; WITTE (lásd 2. lábjegy.), 301k.

ben tartó akolítussal a húsvéti gyertyához ment és azt a triangulum egyik gyertyaágával meggyújtotta. Ezután az akolítus az *arundo*-t a húsvéti gyertya mellett egy állványba helyezi, ahol az a szentmise végéig égve marad. Az *arundo*-t csak nagyszombaton használták. A szertartás után kioltották és eltették.

Eredete

Ennek a középkorban kialakult szokásnak praktikus oka van. A háromágú gyertya eredete visszavezethető arra a szokásra, miszerint a középkorban több gyertyát összekötöttek, hogy ezáltal megakadályozzák azt, hogy a szél könnyen elfújja annak lángját (*ne a vento leviter extinguantur*). Először *Petrus Amelius* († 1401) senegali püspök tesz róla említést az általa írt XV. Ordo Romanus-ban (n. 78).

Szimbolikája

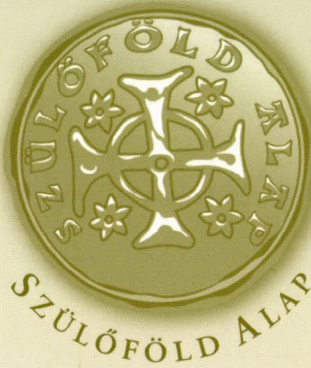
A nád (lat. *arundo*), mivel az viharkor meghajlik, majd pedig annak elmúltával ismét sértetlenül visszahajlik, a sírjából dicsőségesen feltámadt Krisztust jelképezi. A nádszála helyezett gyertyának egyetlen viaszgyertyából kellett lennie, amely fenti részén három ágra oszlott. Az alsó közös és egységes része a gyertyának Isten egységét, az alsó közös gyertyatörzsből feltörő három gyertyaág pedig a Szentháromság jelképe. A gyertyák a nádon nem egyenes vonalban egymás mellett (2-1-3) foglalnak helyet, hisz az ilyenformában elhelyezett gyertyák (középen főgyertya, kétoldalú pedig egy-egy mellégyertya) könnyen azt a benyomást kelthetik, hogy Istenben a három személy alárendeltségi viszonyban vannak; hanem egy egyenlő oldalú háromszög formájában. Csak így juthat az isteni személyek egylényegűsége szimbolikusan is helyesen kifejezésre.

Isten egységét és a Szentháromságot jelképezi a keleti egyház püspöki liturgiáján használt *trikérion* is, egy „hármás gyertya”, amelyet a történeti források először a 7. században említenek.⁴ Ezzel és a *dikérionnal* („kettős gyertya”; együtt „dikirotrikira” a megnevezésük) a püspök a liturgia közben többször is megáldja a híveket. A gyertyák úgy vannak a gyertyatartón elhelyezve, hogy azok egy egységes lángot képezzenek, vagy legalább úgy, hogy a gyertyák kereszteződjenek. A dikérion Krisztus isteni és emberi természetét jelképezi.

⁴ Vö. M. KUNZLER: *Archieratikon*. Einführung in Geist und Gestalt der bischöflichen Liturgie im byzantinischen Ritus der griechisch-katholischen Kirche der Ukraine, Paderborn 1998, 148.

A kiadvány a
Szülőföld Alap
támogatásával jelent meg.

ISSN 1582 – 0661